

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

מה חשוב יותר לציבור הישראלי – מדינה יהודית או דמוקרטיה?

מאי 2023

גבי גל ביטון

עוזרת מחקר, המכון לחירות ואחריות

הצעה להפניה בשימוש ביבליוגרפי:

ביטון, גל. 2023. "מה חשוב יותר לציבור הישראלי-מדינה יהודית או דמוקרטיה?". סקרי המכון לחירות ואחריות, אוניברסיטת רייכמן.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

הקדמה:

האתגרים העכשוויים שעמה מתמודדת החברה הישראלית מעלים מחדש לשיח הציבורי את השאלה כיצד ניתן לשמר ולשלב את האידיאולוגיות השונות המרכיבות את הישות הפוליטית של מדינת ישראל, באופן שיאפשר את התמדתה וצמיחתה. נושא זה אינו חדש כמובן. מאז קום המדינה ישנו מתח חברתי מובנה בין היותה מדינה דמוקרטית מחד ובין היותה מדינה לעם היהודי מאידך. שני מרכיבים אלו של מדינת ישראל מעניקים למדינה ולחלקים השונים בחברה משמעויות מיוחדות. עקרונות הדמוקרטיה, הכוללים שוויון, חירות אישיות, זכויות אדם ושלטון הרוב, משפיעים על מבנה המדינה ועל סדרת החוקים. במקביל, ערכי היהדות והשמירה על הזהות היהודית של ישראל משפיעים על מערכות התרבות, החינוך וחיי הציבור במדינה. בכך נוצר מתח בין עקרונות הדמוקרטיה האוניברסליים המתאימים לכל אזרחית ישראלית באשר היא, לבין הרעיונות הייחודיים של היהדות ושל קבוצות האוכלוסייה היהודיות.

בימים אלו, בהם כאמור מתחדש הדיון באשר לאופן בו ניתן לאזן שני מרכיבים אלו, יש להבין מהי עמדת הציבור הישראלי בהקשר זה. האם הציבור הישראלי סבור כי על מדינת ישראל לייחס חשיבות רבה יותר למרכיב הדמוקרטי של ישראל, על חשבון זהו היהודי? האם דווקא המרכיב היהודי הוא בעל החשיבות הרבה יותר? או שמא הציבור הישראלי נותן משקל שווה ערך לשני המרכיבים וחותר למציאות איזון הולם בין השניים?

סוגיה זו נבחנה לאורך שלוש השנים האחרונות על ידי המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן בסדרה של סקרים בקרב הציבור הישראלי. מהממצאים עולה כי הציבור בכללותו מעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית. עם זאת, נטייה זו אינה גורפת ונראה שהיא משתנה בהתאם למשברים פוליטיים. במצבים בהם נוצר איום על העקרונות הדמוקרטיים, כדוגמת האיום שחווים בימים אלו חלק מהישראלים בעקבות קידום הרפורמה המשפטית, יש נטייה חזקה יותר להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית. כפי שניתן לראות מהממצאים, סביב מערכות הבחירות הנטייה לעבר העדפת הזהות היהודית גוברת. נתונים נוספים מצביעים על הבדלים בהעדפות לפי מגדר, מחנה פוליטי ולפי לאום. נשים, ערבים ומשיבים המגדירים עצמם כשמאל ומרכז אידיאולוגי בעלי נטייה חזקה יותר להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני היהודים בהשוואה לגברים, יהודים ומשיבים המגדירים עצמם כימין אידאולוגי.

ממצאים אלו מספקים תמונה רחבה יותר של העדפות הציבור הישראלי בנושא העקרונות הדמוקרטיים והיהודיים והמתחים המובנים בין קבוצות שונות באוכלוסייה. הבנת ההבדלים הללו בעלת משמעות גדולה בימים אלו סביב המתח הפוליטי הרב שנוצר בתוך החברה הישראלית ביחס לרפורמה המשפטית, אשר העצימה את המתח בין העיקרון הדמוקרטי לזהות היהודית שחוה ישראל מאז הקמתה.

לפירוט על מתודולוגית הסקרים, ראו בנספח המתודולוגי בסוף המסמך.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

ממצאי הסקר

על מנת לבחון את עמדת הציבור הישראלי בנוגע למתח המובנה בין היות מדינת ישראל דמוקרטית לבין היותה יהודית, המכון לחירות ואחריות ערך חמישה סקרים, החל משנת 2020 ועד שנת 2023, ובהם המשיבים בסקר נשאלו האם במקרה של התנגשות בין מדינה יהודית ומדינה דמוקרטית הם מעדיפים את העקרון היהודי או העיקרון הדמוקרטי.¹

תרשים 1 שלפניכם מציג את התוצאות לאורך חמשת הגלים בקרב כלל האוכלוסייה. כפי שעולה מהנתונים, ישנה נטייה עקבית לאורך השנים בקרב הציבור הישראלי להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני העיקרון הזהות היהודית במצב שבו יש סתירה בין השניים. במוצע, 59% מהישראלים מתעדיפים את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית.

יחד עם זאת, אין מדובר בהעדפה גורפת, כאשר נטייה זו נתונה לתנודתיות בעקבות משברים פוליטיים שחוה ישראל. כפי שניתן לראות בתרשים 1, הנטייה להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית נחלשה מעט בין החודשים ספטמבר 2021 - ספטמבר 2022, וגברה בכ-5 נקודות אחוז במרץ 2023. ייתכן שניתן לייחס את הירידה בשנים 2021 ו-2022, כמו גם העלייה בחודש מרץ 2023, לחילופי הממשלות ולניסיון של ממשלתו של בנימין נתניהו להעביר רפורמה במערכת המשפט ("המהפכה המשפטית").

¹ הניסוח המלא של השאלה היה: "יש מצבים בהם קיימת סתירה בין היות מדינת ישראל מדינה יהודית והיותה מדינה דמוקרטית. במקרה של סתירה, האם יש להעדיף את העיקרון של מדינה יהודית או את העיקרון של מדינה דמוקרטית?". אפשרויות התשובה היו: מדינה יהודית; מדינה דמוקרטית; לא יודעת. 10.3% מהמשיבים ענו "לא יודעת" בתשובה לשאלה זו והם הוצאו מניתוח פריטים אלו.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

תרשים 1.

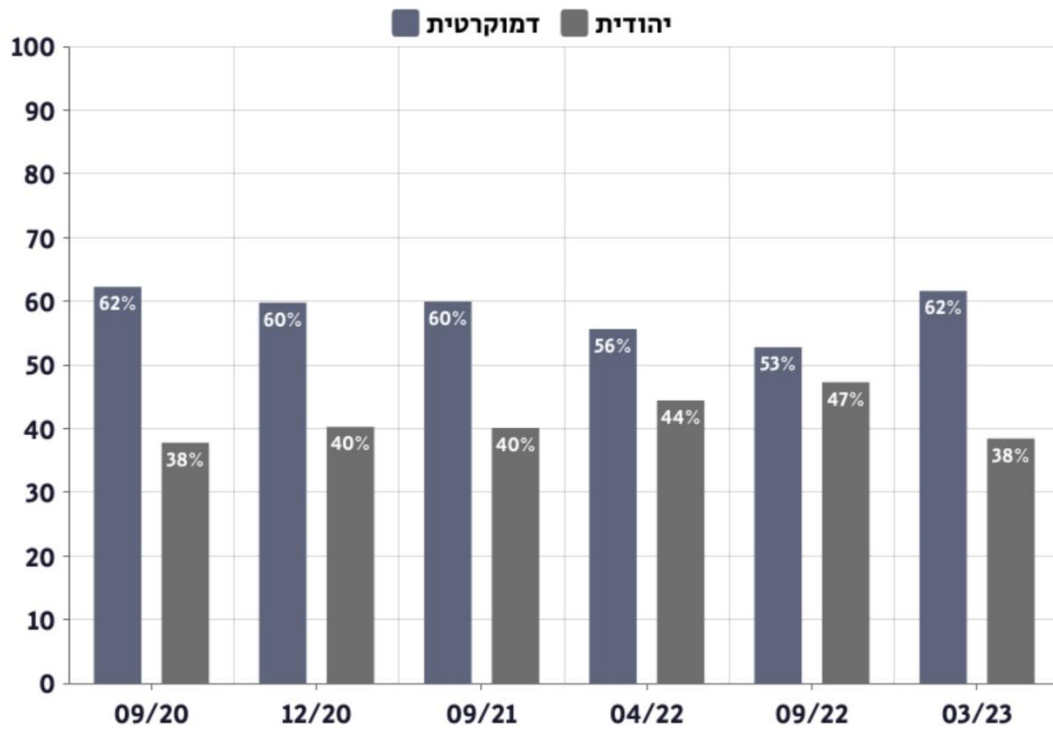

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

תרשים 1. העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב כלל המשיבים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב נשים וגברים:

ההעדפה בין שני המרכיבים של מדינת ישראל, יהודית מול דמוקרטית, נבחנה בחלוקה מגדרית – בקרב נשים וגברים. בבחינת התוצאות המוצגות בתרשים מספר 2, במוצע, גברים אינם תמימי דעים לגבי העיקרון המועדף בעת סתירה בין השניים. ההעדפה הופכת ברורה יותר לקראת שנת 2023 ובה גברים נוטים להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני היהודי. שינוי זה, ניתן אולי להסבר בעקבות האיום שחווים ישראלים רבים על עקרונות הדמוקרטיה בעקבות רפורמת בית המשפט שמציעה ממשלתו של בנימין נתניהו. לעומתם, נשים מפגינות העדפה יחסית עקבית לאורך שלוש השנים כלפי העיקרון הדמוקרטי. אם כי גם בקרב נשים ההעדפה לעיקרון הדמוקרטי הופך ברור יותר בשנת 2023 לעומת 2022.

תרשים 2. העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב נשים מול גברים

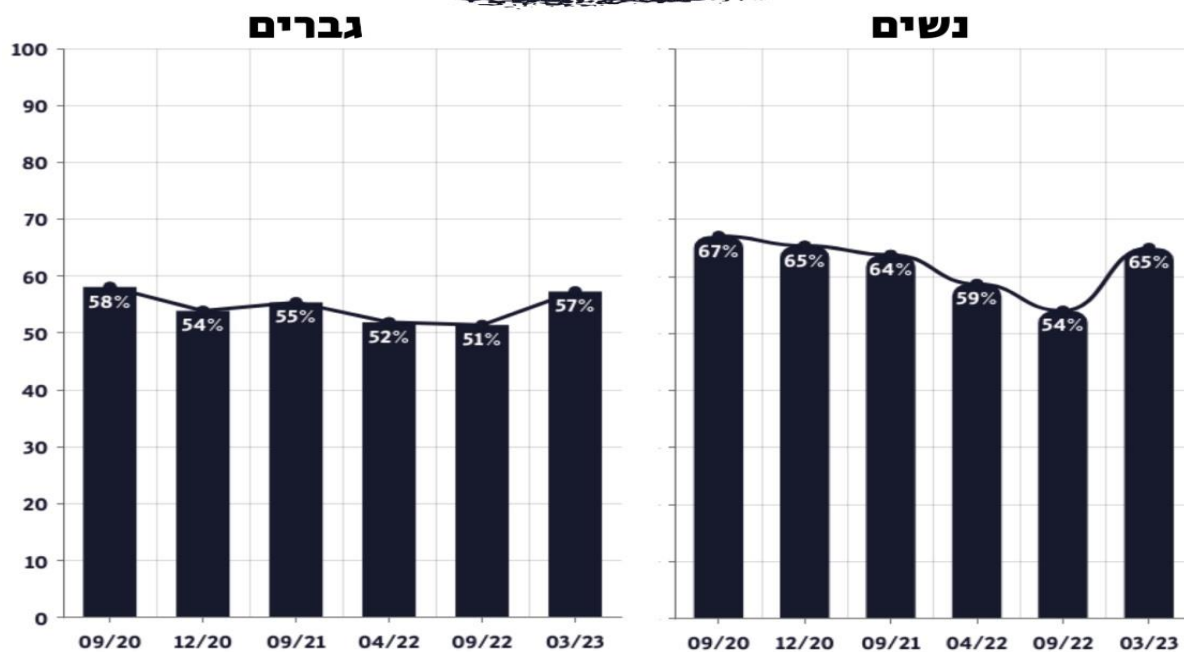

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

תרשים 2. העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב נשים מול גברים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%. כאשר 0% משמעו תמיכה מלאה בעיקרון היהודי ו-100% משמעו תמיכה מלאה בעיקרון הדמוקרטי.

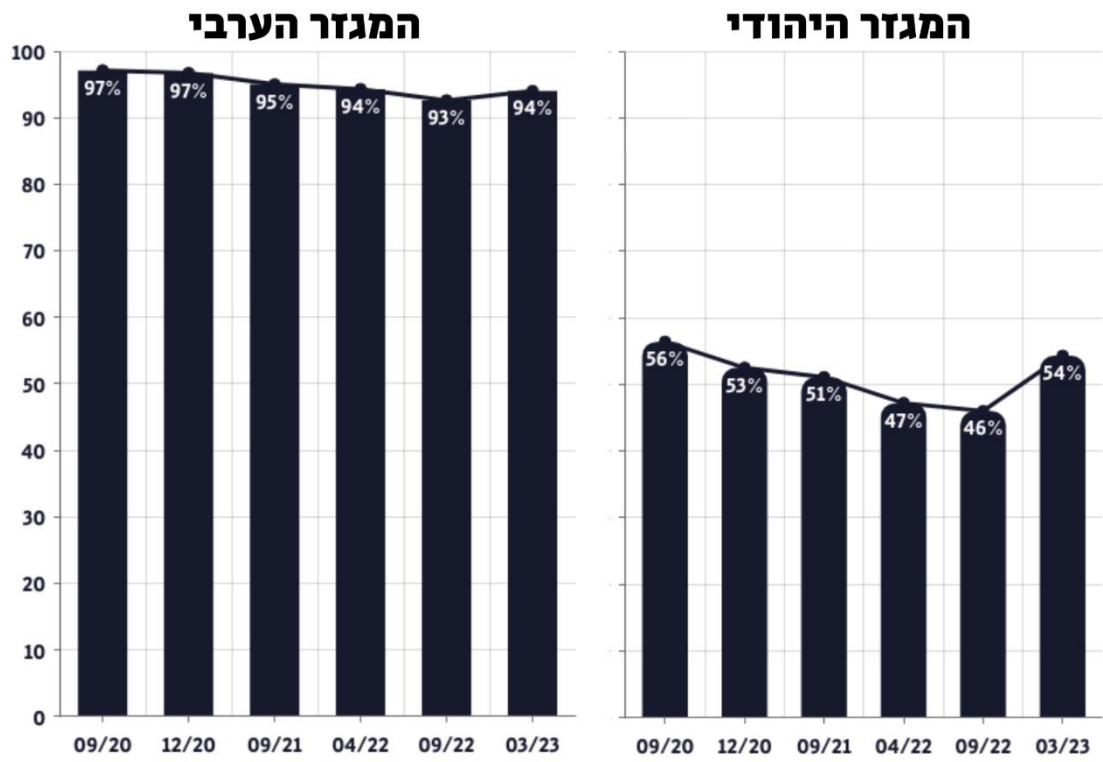
העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב יהודים מול ערבים:

העדפה בין שני העקרונות נבחנה גם בחתך יהודים מול ערבים. כפי שניתן לראות בבירור מהממצאים, הציבור היהודי בישראל נותן משקל רב יותר מאשר הציבור הערבי בישראל לעיקרון היהודי בעת סתירה בין שני העקרונות. דפוס השוואתי זה בין שני המגזרים הינו עקבי לאורך השנים, אם כי בקרב הציבור היהודי ההעדפה לעיקרון הדמוקרטי התחזקה בשנת 2023.

תרשים 3.

תרשים 3.
העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב המגזר היהודי והמגזר הערבי

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%. כאשר 0% משמעו תמיכה מלאה בעיקרון היהודי ו-100% משמעו תמיכה מלאה בעיקרון הדמוקרטי.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בחתך ימין-שמאל אידיאולוגי:

בתרשים 4 מוצגת ההשוואה בין אלו המגדירים עצמם כשמאל אידיאולוגי ובין אלו המגדירים עצמם כמרכז או ימין אידיאולוגי. מהתרשים ניכר כי נטייתם של משיבים מהשמאל להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על העיקרון היהודי הינה החזקה והעקבית ביותר לאורך השנים ביחס למשיבים מהמרכז והימין בהתאמה. עם זאת, המשיבים המגדירים עצמם מהמרכז האידיאולוגי מציגים גם הם העדפה ברורה לעיקרון הדמוקרטי.

כמו כן, ניתן לראות שינוי בהעדפה בקרב הציבור הימני אשר באופן יחסי לציבור השמאל-מרכז מציג העדפה ברורה לעיקרון היהודי. עוד ניתן לראות כי מידת התמיכה בעיקרון הדמוקרטי יורדת בעקביות בין 2020 ל-2022, אך דפוס זה משתנה בשנת 2023. שינויים אלו בהעדפות ניתן אולי לייחס לחילופי השלטונות בין ממשלת נתניהו וממשלת בנט-לפיד, ובאופן כללי למשבר הפוליטי שחווה הציבור הישראלי בשנים האחרונות, המבליט את המתח הקיים בין היותה מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית. תנודתיות זו מתורגמת בצורה הברורה ביותר בחודש מרץ 2023, כאשר מידת התמיכה בעיקרון הדמוקרטי בקרב המשיבים הימנים עולה ב-7%.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

תרשים 4.

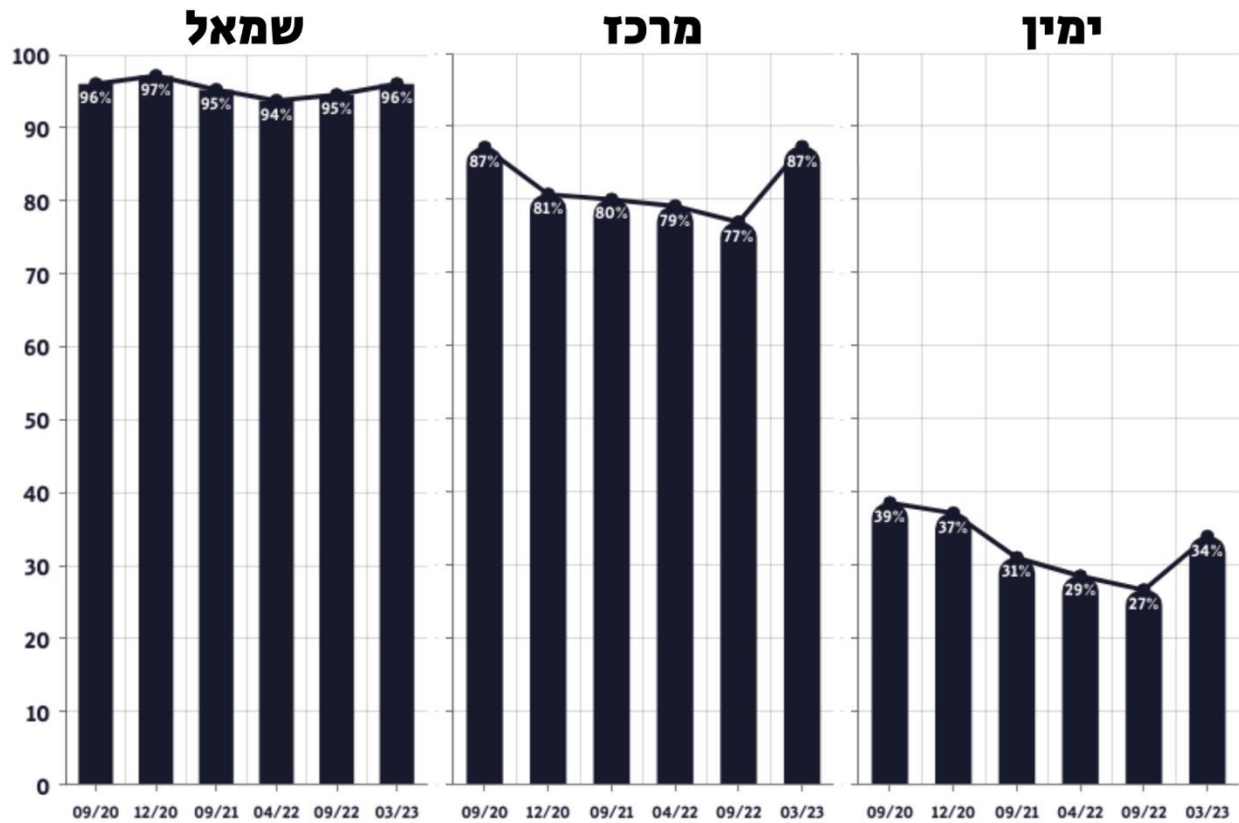

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

תרשים 4. העדפה לעיקרון הדמוקרטי בחתך ימין - שמאל אידאולוגי

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%. כאשר 0% משמעו תמיכה מלאה בעקרון היהודי ו-100% משמעו תמיכה מלאה בעיקרון הדמוקרטי.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

סיכום ממצאים:

בהסתכלות רחבה על העדפתו של הציבור הישראלי את מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית או יהודית, עולה כי הציבור בכללותו נוטה להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני זהות היהודית. יחד עם זאת, נטייה זו להעדיף את העיקרון הדמוקרטי אינה עקבית ונוטה להשתנות בעקבות משברים פוליטיים שהציבור הישראלי חווה, ואשר מעמידים את במרכז השיח הציבורי את ההתנגשות האפשרית בין ערכים דמוקרטיים לבין הזהות היהודית של מדינה ישראל.

עוד עולה מהנתונים כי ישנם הבדלים בהעדפות בקרב נשים וגברים, בין המחנות הפוליטיים וגם בין יהודים וערבים. לנשים יש נטייה חזקה יותר מאשר גברים לבחור בעיקרון הדמוקרטי כחשוב יותר בעת סתירה בין העקרונות. דפוס דומה ניתן למצוא בין ערבים ויהודים, כאשר אלו האחרונים נוטים לתעדף את העיקרון היהודי מסיבות ברורות. לבסוף, משיבים המגדירים עצמם כמשאל ומרכז אידיאולוגי נוטים להעדיף את העיקרון הדמוקרטי יותר מאשר אלו המגדירים עצמם כימין. האחרונים מביעים נטייה חזקה יותר ביחס לאחרים כלפי העיקרון היהודי.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

נספח - מתודולוגיה:

צוות המכון לחירות ואחריות בבית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן הכין את השאלות לסקר וניתח לאחר מכן את הנתונים. הסקר נערכו על ידי חברת גיאוקרטוגרפיה, אשר עורכת סקרים מקוונים בישראל. הסקר נערך בתאריכים בין החודשים ספטמבר 2020 למרץ 2023. הנתונים בסקר נאספו באופן מקוון.

במצטבר, 8,188 משיבים בני 18 ויותר השלימו את כל ששת הסקרים. מתוכם, 6763 משיבים יהודים ו-1425 משיבים ערבים.² טעות הדגימה המרבית למדגמים השונים נעה בין 2.4% ל-3.0% ברמת ביטחון של 95%. המשיבים היהודים מהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל, בפילוח של מגדר, קבוצות גיל, מחוז בארץ, ומידת דתיות. בנוסף, המשיבים הערבים מהווים מדגם שהינו קרוב לזה המייצג את האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל בפילוח של מגדר, קבוצות גיל, מחוז בארץ, ומידת דתיות, כאשר ישנה דגימת חסר של משיבים גברים, משיבים מאזור הדרום, ומשיבים בני 40 ומעלה.

סטטיסטיקה תיאורית בסיסית של המשיבים בסקר על פני מספר משתנים בולטים מוצגת להלן בטבלה 1, כאשר מוצגת השוואה לנתוני סקר הבחירות בישראל³ (Israeli National Election Study) ממרץ 2021, שזוהו הסקר ההסתברותי המייצג העדכני ביותר הכולל נתונים דומים. ניתן לראות כי ישנן סטיות קלות בין הסקרים שערכנו בין השנים 2020 ל-2023 לבין נתוני סקר מרץ 2021 של ה-INES בכל הנוגע לשיעור הנשים, היהודים, ובעלי השכלה אקדמית במדגם. ישנה דגימת חסר קלה של חילונים ואלו בעלי אידיאולוגיה שמאלנית, וזאת לצד דגימת יתר קלה של משיבים מהמרכז האידיאולוגי ומשיבים מסורתיים.

² השאלון תורגם לערבית כך שמשיבים ערבים יכולים היו לבחור אם לענות על השאלון בעברית או בערבית.
³ ראו בכתובת הזו: <https://www.tau.ac.il/~ines>

טבלה 1. סטטיסטיקה תיאורית של המשיבים בשני הסקרים עם השוואה לסקר ה- INES מ-2021:

סקר הבחירות בישראל – מרץ 2021	מרץ 2023	ספטמבר 2022	סקר אפריל 2022	סקר ספטמבר 2021	סקר דצמבר 2020	סקר ספטמבר 2020	
(18.0) 47.3	(14.9) 40.7	(15.3) 40.9	(14.9) 40.3	(15.1) 40.8	(16.0) 42.5	(15.4) 41.3	גיל (ממוצע, סטיית תקן)
52.2%	56.6%	53.7%	55.4%	53.9%	51.4%	53.4%	נשים (שיעור במדגם)
81.4%	80.7%	84.7%	81.8%	78.8%	84.6%	85.9%	יהודים (שיעור במדגם)
47.8%	52.8%	52.8%	55.4%	53.7%	46.1%	48.5%	השכלה אקדמית כלשהי (שיעור במדגם)
							מידת דתיות (שיעור מקרב היהודים במדגם)
50.7%	44.9%	46.1%	49.8%	50.9%	52.6%	45.7%	חילוני
26.9% ⁴	27.0%	25.3%	25.1%	25.7%	25.8%	17.3%	מסורתי
12.0%	11.9%	13.0%	12.1%	13.3%	13.3%	15.9%	דתי
10.4%	16.2%	15.7%	13.0%	10.2%	8.2%	7.2%	חרדי
							הגדרה עצמית: ימין-שמאל אידיאולוגי (שיעור במדגם)
51.1%	54.2%	57.5%	53.1%	48.6%	54.0%	54.2%	ימין
22.8%	23.6%	23.0%	26.0%	27.0%	31.3%	32.8%	מרכז
26.1%	22.2%	19.6%	20.9%	24.4%	14.7%	13.1%	שמאל

מקרא: השאלה שבחנה הגדרה עצמית על ציר ימין-שמאל אידיאולוגי כללה שבע אפשרויות תשובה, כאשר 1 משמעו ימין, 4 משמעו מרכז, ו-7 משמעו שמאל. אלו שענו 1-3 הוגדרו כ-"ימין", אלו שענו 4 הוגדרו "מרכז", ואלו שענו 5-7 הוגדרו "שמאל".

⁴ קטגוריה זו כוללת הן משיבים שענו שהם "מסורתיים", דתיים" והן משיבים שענו שהם "מסורתיים", לא כל כך דתיים".